

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

E-ISSN: 2602-3792

Haziran/ June 2021/ 5 (2): ss-pp 31-48

**Kahramanın Yolculuğu Miti Çerçevesinde Mantıku't -Tayr Adlı Eserde
Hakikat Arayışı**

The Search for Truth in Mantıku't -Tayr in the Frame of the Heroic Journey Myth

Necati Sümer

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof., Siirt University, Faculty of Theology, Dept. Of Philosophy and Religious
Studies

Siirt/Türkiye, necatisumerr@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7875-6671>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

Geliş Tarihi / Date Received: 31 Ocak/ January 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Mart/ March 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/15 June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz- Haziran/ Summer-June

DOI: 10.46595/jad.871962

Cite as / Atıf: Sümer, Necati. "Kahramanın Yolculuğu Miti Çerçevesinde Mantıku't -Tayr Adlı Eserde Hakikat Arayışı", *Journal of Analytic Divinity*, 5/2 (June 2021): 31-48.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Mitler, açık veya gizli birçok kültürde varlığını sürdürür. Topluların hem yazılı hem sözlü geleneklerinde çeşitli mitler görülebilir. Özellikle sanat eserlerinde mitlerin etkisi belirgindir. Mitler arasında kahramanlıkla ilgili olanları evrensel niteliktedir ve ön plandadır. Farklı toplumlar bu miti gündelik hayatlarında, dinsel geleneklerinde ve sanat eserlerinde ele almayı ihmal etmezler. Bu çerçevede çalışmamızda kahramanlık mitinin edebî bir eserdeki etkisine değinilmiştir. Feridüddin Attâr'ın *Mantik'ut Tayr* adlı eseri, çalışmada kahramanlık miti bağlamında değerlendirilmiştir. Özellikle Joseph Campbell'ın bir kahramanın sonsuz yolculuğu teması bu eserle karşılaştırılarak ele alınmıştır. Campbell ile Attâr farklı zaman dilimlerinde ve kültürlerde yaşamalarına rağmen benzer bir yol takip etmişlerdir. Campbell, çalışmalarında kahramanlık mitlerinin ortak yönlerini ortaya koymuştur. Farklı toplumların geçmişte ve bugün aynı mitleri ele adlığını ifade etmiştir. Bu tezi bir İslam klâsiği olan *Mantik'ut Tayr* doğrulamaktadır. Çalışmada iddiamızın haklılık payının olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken Dinler Tarihi, Mitoloji ve Edebiyat arasındaki ilişkiden faydalanılmıştır. Karşılaştırmalı bir yöntemle de kahramanlık mitinin söz konusu eser bağlamında nasıl ele alındığını tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kahramanlık Miti, Joseph Campbell, Feridüddin Attar, *Mantik'ut Tayr*.

Abstract

Myths open or hidden persist in many cultures. Various myths can be seen in both written and oral traditions of societies. Especially the influence of myths is evident in artworks. Among the myths, those about heroism are universal and are in the foreground. Different societies dont neglect to consider this myth in their daily lives, religious traditions and artworks. In this context, the effect of heroic myth on a literary work is mentioned in this study. Feridüddin Attâr's work named *Mantik'ut Tayr* was evaluated in the context of heroic myth in the study. Especially Joseph Campbell's theme of the hero's journey is handled by comparing it with this work. Although Campbell and Attâr lived in different periods and cultures, they followed a similar path. Campbell has revealed the commonality of heroic myths in her work. He stated that different societies took over the same myths in the past and today. This argument is confirmed *Mantik'ut Tayr* which is an Islamic classic. In this study, it has been tried to show that our claim has a fair share. While doing this, has been utilized the relationship between the History of Religions, Mythology and Literature. In a comparative method, it was discussed how the myth of heroism was handled in the context of the work in question.

Keywords: History of Religions, Heroic Myth, Joseph Campbell, Feridüddin Attar, *Mantik'ut Tayr*.

Giriş

Mit, kutsal öykü demektir. Tarihin şafağında ya da en eski zamanında olup bitmiş bir olayın abartılı bir dille anlatılmasıdır. Bir şeyin nasıl yaratıldığını anlatan mitler tanrıların veya tanrısal varlıkların yaptıkları ilk eylemi anlatır. Mit, tarihsel süreçte dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılan bir model hâline gelir. Tanrıların ortaya çıkışı, evrenin yaratılışı ve bir ismin ya da nesnenin kökeni mitler aracılığıyla anlam kazanır. En eski zamanlardan başlayarak ritüellere konu olan yaratılış veya oluş meselesi dil aracılığıyla mite dönüşür. İnsanlar ilk ritüeli taklit ederek miti yaşatır. Her toplum bu ilk eylemi kendi kültürü ve gelenekleri çerçevesinde ortaya koyar.¹

19. yüzyıldan başlayarak mitler üzerine çok söz söylenmiş, birçok tartışma yapılmıştır. Mit konusunda söz söyleyen önemli isimlerden biri, Amerikalı mitolog Joseph Campbell'dır. O, özellikle kahramanlık mitleri üzerinde durur. Onun, "kahramanın yolculuğu" olarak nitelendirdiği hakikat arayışı oldukça önemlidir. Ona göre farklı kültürlerde mitler ortak bir tema, yapı veya sembolik öğeler içermektedir. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşasalar da kahramanlar benzer yolculuğu yaşamaktadır. Yola çıkmaya karar veren kahraman, hakikatin peşine düşünce zorlu süreçlerden geçmek zorundadır. Campbell bu süreci yola çıkma, erginleme ve dönüş başlıkları etrafında açıklar. Söz konusu mite göre kahraman, hakikati bulma kaygısı yaşar. Kaygıyı gidermek için yola çıkar. Yolda çeşitli engellerle karşılaşır. Engelleri geçtiğinde hakikati bulur. Kahraman son aşamada bulunduğu hakikatle geldiği yere, toplumuna geri döner. Aldığı mesajla hem kendini hem de çevresini aydınlatır.²

Joseph Campbell'ın kahramanın sonsuz yolculuğu mitini birçok toplumda farklı şekilde görmek mümkündür. Sözü edilen mit, toplumların hem gündelik yaşamına hem de eserlerine esin kaynağı olmuştur. Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman toplumlarında kahramanlık mitinin izleri görülebilir.³ Çalışmanın da odak noktası önemli bir İslam klâsiği olan *Mantıku't Tayr* adlı eserde söz konusu kahramanlık mitinin izini sürmektir. Eser incelendiğinde hakikatin peşine düşen kahramanların mitte olduğu gibi benzer süreçleri yaşadığı görülür. Dinler tarihinde ve mitolojide önemli bir yer işgal eden kahramanın yolculuğu mitinin edebî bir eserde işlenmesi hakikatin her an farklı türlerde de olsa benzer veçhelerle karşımıza çıktığını gösterir. Bu açıdan ister bilimsel ister sanatsal düzlemde olsun hakikat her alanda insana kendini görünür kılmayı

¹ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat (İstanbul: Om Yayınevi, 2001), 15-16.; Claude Levi-Strauss, *Mit ve Anlam*. çev. Gökhan Yavuz Demir (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), 8-10.

² Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri Gürses (İstanbul: Kambalçı Yayınevi, 2010), 42-45.

³ Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*. çev. Ümit Altuğ (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1994), 18-19.

sürdürmektedir.⁴ Önemli olan husus disiplinlerarası bir bakış açısı ve iş birliğiyle hakikate giden yolların çeşitli olduğunu ortaya koymaktır. Dinler tarihi ve mitolojik verilerden faydalanarak evrensel bir miti edebî bir tür üzerinden okuma girişimi bizce alanda yeni bakış açılarının ortaya çıkması açısından gereklidir.

Çalışmanın amacının ve sınırlarının net olarak ortaya konması için öncelikle Joseph Campbell'ın, kahramanın yolculuğu miti ele alınacak, daha sonra bu mit çerçevesinde Feriddüddin Attâr'ın *Mantıku't Tayr* adlı eserindeki kuşların yolculuğu irdelenecektir. Böylece mit ışığında eserde kahramanların hangi aşamalardan geçtiği karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya konulacaktır.

1. Kahramanın Yolculuğu Miti

Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (The Hero With A Thousand Faces)* adlı eserinde James Joyce'dan esinlendiği "monomit" adlı kavram çerçevesinde kahramanın yolculuğu mitini detaylandırır. Buna göre monomit, her kültürde yer alan kahraman öykülerindeki ortak ve öz olan evrensel temadır. Yolculuk, başından sonuna kadar bu kalıp çerçevesinde ilerler. Mit; "yola çıkış", "ergenleme" ve "dönüş" adları altında üç ana başlık etrafında ele alınır. Mitteki akış çizgisel değil, aksine devinimli, gidiş ve gelişlerin olduğu doğal bir süreçtir. Kahraman bu üç aşamayı takip ederek hakikat yolculuğunu tamamlar.⁵

1.1. Yola Çıkış

Bu aşamada kahramanı huzursuz eden bir sorun vardır. Kahraman, aklını veya gönlünü meşgul eden bu sorunla yüzleşmek ve ona bir çözüm bulmak ister. Mevcut durum kendisini mutsuz ettiği için bir umut peşindedir. Arayışın başlaması, kahraman için önemli bir eşiktir. Çünkü bu noktadan sonra o eskisi gibi olmayacaktır. Arayışın ruhunda belirmesi, kahramanın uzun bir yola çıkmasının habercisidir. Sözü edilen aşamada arayış, ruhunu acıtsa da kahraman, konforunu bozmak istemez. Arayış çağrısına zaman zaman direnir. Bazen de çağrıyı reddeder. Çünkü kahraman açısından mevcut durum ne kadar rahatsız edici olsa da değişimin getireceği bilinmezlik kadar endişe verici değildir. Buna rağmen yola çıkma arzusu onda baskın bir güdü olur. Kahraman, başına birçok sorun geleceğini bilir fakat yine de yola çıkar.⁶

⁴ Joseph Campbell, *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji*. çev. Zeynep Yaman (İstanbul: MediaCat Yayınları, 2007), 19-25.

⁵ Joseph Campbell, *A Joseph Campbell Companion: Reflections on the Art of Living* (Kaliforniya: Joseph Campbell Foundation, 2011), 75-79.

⁶ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 63-72.

Yola çıkan kahramanın diğer bir kaygısı da yolu yalnız başına yürümektir. Bu yüzden o, bir yol arkadaşı veya rehber bulma arayışına girer. Koruyucu, usta ya da rehber, kahramanlık mitlerinin başat motifidir. Kahraman, kendisine güvenebileceği bir bilge veya akıl hocasıyla yolculuğunu sürdürür. Öyle olmak zorundadır çünkü yol, bilinmezlikler ve tehlikelerle doludur. Yolun selameti emin bir yol arkadaşıyla sağlanır. Kahraman, kendisine rehberlik eden kılavuzun desteğiyle ilk eşiği aşar. İçsel korkuları, kaygıları ve bilinmezlikleri eşiğin ardında bırakır. İlk engelin aşılması onda hakikate yaklaşmanın umudunu doğurur. Diğer yandan eşiğin geçilmesi onun dönülmez bir yola girdiğinin göstergesidir. Bundan sonra kahraman için dönüşüm ve değişim süreci başlar.⁷

Kahramanın sonsuz yolculuğu miti çerçevesinde geçilmesi gereken diğer bir aşama, balinanın karnı ile sembolize edilen, bir süreliğine yalnız kalma ve karanlıkla baş etme evresidir. Burası ilk adımın çok ötesinde bir aşamadır. Kitab-ı Mukaddes'te geçen Yunus peygamberin üç gün boyunca balığın karnında karanlıkta kalması gibi⁸ kahraman da burada kendisiyle bir süre baş başa kalır. Balinanın karnı ana rahmini de temsil eder. Burası karanlıktır ama aynı zamanda beslenme, barınma ve tefekkür yeridir. Kahraman, karanlıktan aydınlığa çıkma sürecini sözü edilen evrede deneyimler. Tefekkür, huzur ve dinginlik kahramana tünelin ucundaki ışığı gösterir. Ölmeden önce ölümü tecrübe etme ve hakikat için geri çekilme bahsedilen aşamanın tecrübeleridir. Kahramanlık mitlerinde yolculuk, salt dikey bir çizgi boyunca ilerlemez. Zaman zaman ileri gidiş ve geri dönüş hamleleri söz konusudur. Bu durum kahraman için hakikate ulaşmanın ne denli güç bir edim olduğunu gösterir.⁹

1.2. Erginleme

Kahramanlık miti açısından yola çıkan kişi, eşiği aştıktan sonra bir takım sınavlardan geçmek üzere akışkan ve belirsiz biçimler ve düşler dünyasında ilerler. Mucizevî sınavlarla sınanan kahraman, tehlikeli bölgeye girmeden önce bazı doğaüstü yardımcılarının önerilerinden, tılsımlarından ve gizli araçlarından yardım alır. Bahsedilen aşamada kahraman, kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir gücün farkına varır. Engeller aşıldığında kahraman genellikle bir tanrıça ile karşılaşır. Mit açısından kahraman ile tanrıçanın buluşması mistik bir evlilik olarak ifade edilir. Tanrıça veya kadın figürü, kahramanın bilmesine, eylemesine ve olmasına yardımcı olur. Bu açıdan tanrıça bir bilgelik simgesidir. Bilge, çırağa yol gösterir. Kişi, bilme eylemine vakıf olduğunda kadınla temsil edilen aşkın künhüne varır. Böylece kahraman, aşamayı bilgi ve aşkı öğrenerek geçer. Bir dişi form tarafından test edilmek kahramanlık mitlerinde önemli bir tecrübedir. Kadın imgesi, yaşamı imler. Söz konusu aşamayı geçen kahraman, kadın sembolü üzerinden önemli yaşam deneyimleri kazanır. Yolculuk miti, baştan çıkarıcı bir

⁷ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 73-82.

⁸ *Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma)*. (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2001), Yunus, 1/17.

⁹ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 107-111.

motif olarak kadının kahramanla karşılaşması teması üzerinde durmayı da ihmal etmez. Böylece mit aracılığıyla kahramanın geçeceği birçok sınanma evresi dile getirilir.¹⁰

Kahramanlık mitine göre kadında olduğu gibi erkeğe ait deneyimlerin de öğrenilmesi gerekir. Bu açıdan mit, erkek motifi üzerinden babanın ve onun otoritesinin bilinmesi gerektiği gerçeğini vurgular. Kahraman ifade edilen aşamada hem baba otoritesini öğrenir hem onun gönlünü alır. Yolculuk mitinin kahramanı kadının şahsında anneyi ve sevgiliyi, erkeğin şahsında ise baba modelini ve gücü öğrenir. Söz konusu durum tam da hayatın merkezinde olan unsurları anlama çabasıdır. Sevgi, şefkat, şehvet, iktidar, güç ve merhamet gibi hayatın önemli fenomenleri erginleme aşamasında öğrenilir. Kahraman, hayata dair birçok şeyi öğrendiğinde aslında bir parça tanrısallık bilgisi de edinmiş olur. Birey olan kahraman, bilinçlenerek tanrısal bilgiye erişir. Dünyaya hükmetmek için gerekli bilgiye, güce ve donanıma ulaşır. Kahraman, aşamanın sonunda nihai ödülü hak eder. Aradığı hakikate kavuşur. Tanrısallık veya hakikati keşfederek yolculuğunun ödülünü alır. Zorlu yolculuk, bereketli meyveye ulaşmakla sonuçlanır.¹¹

1.3. Dönüş

Kahramanlık mitine göre yolculuğunun sonunda hakikate ulaşan kahraman, geldiği yere geri döner. Dönüş yolculuğu, erginlemeden sonra kahramanın, hakikati başkasına ulaştırma çabasıdır. Çünkü o, hakikati başkasıyla paylaşma gereği duyar. Kendi çevresine, toplumuna bulduklarını vermek ister. Evine dönmek, bulduğu hakikatle yeni bir yaşam sürmektir. Kahraman edindiği bilgiyle büyülü bir kaçış yoluna girer. Hakikat için, birçok şeyi tekrar göze alabilme iradesini üstlenir. Önüne çıkacak bütün engellemelere artık daha cesur bir tavırla karşı koyabilir. Hakikat ile güçlenen ve güven kazanan kahraman, kendinden olanları yanına alarak ve karşısında olanlarla mücadele ederek geri dönüş yolculuğunu sürdürür. Dönüş yolunda zorlansa bile dışarıdan gelen yardımlar ve içsel motivasyonun etkisiyle kararlılığından ödün vermez. Hakikati paylaşma ve yayma arzusuyla dönüş yolculuğunu sonlandırır. Son eşik aşılar ve görev tamamlanır.¹²

Kahraman son eşiği geçtikten sonra artık iki dünyanın ustası olur. Güçlüğün ve ardından gelen hakikatin künhüne varır. Hakikat uğruna yapılan yolculuklardan korkmamayı öğrenir; bilme ve eyleme tecrübesi kazandığından hayatının sonraki evrelerinde böyle serüvenlere rahatlıkla atılabilir. Yolculuğa çıkan, erginlenen ve dönmeyi

¹⁰ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 113-137.

¹¹ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 144-198.

¹² Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 222-235.

başaran kahraman, bilinçli bir birey olur. Hayatına hükmedebilir ve başına gelecek tehlikelerle korkusuzca yüzleşebilir. Son evrede kahraman, özgür olduğunun farkına varır. O artık hayatı tanıyan, gelecekte korkmayan ve onu biçimlendiren kişidir. Hakikat için yola çıkan, sınanmalardan geçen, onu bulan ve başkasıyla paylaşmak için onunla geri dönen kahraman hem kendini hem başkasını özgürleştirir.¹³

2. Mit Çerçevesinde *Mantıku't Tayr*'da Hakikat Arayışı

Mantıku't Tayr ya da "Kuş Dili" İranlı şair Feriddüddin Attâr tarafından yazılan manzum bir eserdir. Attâr, 1142-1145 yılları arasında Horasan Selçukluları döneminde dünyaya gelmiştir. Tıp ve eczacılıkla uğraştığı için bu lâkabı almıştır. İlimle, tasavvufu, tıpla ve şiirle uğraşan Attâr, evlenip çocuk sahibi olmuş ve genç yaşta bir çocuğunu kaybetmiştir. Küçük yaşlarda tasavvufu uğraşan Attâr, ilim için Mekke, Medine, Irak, Şam, Hindistan ve Türkistan'a gitmiştir. Bu seyahatlerden sonra Nişabur'da uzun bir süre inzivaya çekilmiştir. Yine burada Moğollar tarafından şehit edilmiştir.¹⁴

Mesnevî ve gazel tarzında eserler veren Attâr, şiir konusunda derinleşmiştir. Eserlerinde tasavvufu merkeze alarak vahdet-i vücûd düşüncesi üzerinde durmuştur. *İlâhînâme*, *Esrârînâme*, *Cevabnâme*, *Hüsrevnâme*, *Muhtarnâme*, *Dîvân*, *Tezkiretü'l Eoliya* ve *Mantik'ut Tayr* önemli eserlerindedir. Çalışmamızın odak noktası olan *Mantik'ut Tayr*'ı 1187 yılında kaleme almıştır. Bu eser temsili bir biçimde vahdet-i vücûd meselesi üzerinde durur. Yüz binlerce kuşun hakikat yolculuğu ve sonunda sadece otuz tanesinin başarılı olmasını konu edinir. Eser ilk olarak 14. yüzyıl şairlerinden Gülşehrî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Kullandığımız tercüme ise Abdülbaki Gölpınarlı'ya aittir.¹⁵

Mantıku't Tayr, Batı edebiyatındaki fabl türüne benzemekle birlikte kahramanın yolculuğu mitine uygun bir tarzda işlenmiştir. Eser tasavvufa ait değerleri kuş temsilleri üzerinden anlatsa da kahramanlık mitlerinin işleyiş örgüsüne uygun bir yöntemi de tercih etmiştir. Hakikat yolculuğu, temsili olarak hayvanlar üzerinden yapılmıştır. Mit açısından düşünüldüğünde ise kahramanın hayvan sembolizmi ile somutlaştırıldığı görülür. Zaten kahramanlık mitlerinde yolculuğa çıkan varlığın insan olması gibi bir zorunluluk yoktur. Başka varlıklar üzerinden de arayış yolculuğu anlatılabilmektedir. Böyle mitlerde önemli olan, hakikat yolculuğunda geçilen aşamalarıdır. Bu açıdan eser, bazı kuşların tıpkı kahraman gibi yolculuğa çıkmasını konu edinmesiyle Dinler Tarihi, Mitoloji ve Edebiyat açısından önemli bir araştırma kaynağı görünümündedir.

Mantıku't Tayr, kendisiyle ilgili yapılan çalışmalarda daha çok tasavvufi anlayış bağlamında değerlendirildiği için burada tekrara düşmemek adına tasavvufi yaklaşıma

¹³ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 246-268.

¹⁴ M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/95-96.

¹⁵ Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", 4/97-98.

yer verilmeyecektir.¹⁶ Çalışma açısından üzerinde durulması gereken asıl husus, kuşların hakikat yolculuğunun tıpkı kahramanın sonsuz yolculuğu mitinde olduğu gibi benzer süreçler çerçevesinde gerçekleşmesidir. Dikkate değer nokta, bir mitin ve sanat eserinin aynı yolculuğu kendi üslubunca ifadesidir. Eserde kahramanı simgeleyen unsur, hakikat için bir araya gelmiş kuşlardır. Dolayısıyla kahramanlık miti, kuşların yolculuğu üzerinden anlaşılmalıdır.

Esere göre bazı kuşlar hakikati bulmak üzere bir araya gelirler. Bunlar yapacakları yolculukta kendilerine bir padişah seçmek isterler. Onlara göre her ülkenin bir padişahı varsa kendilerinin de olmalıdır. Çünkü ülkenin padişahsız olması düzensizlik anlamına gelir. Kahramanın yolculuk mitinde olduğu gibi eser bir sorgulamayla başlar. Yani kahramanın verili durumu kabul etmemesi ve bundan huzursuz olması söz konusudur. Arayış, kuşların gönlüne bir sorgulama olarak düşer. Onların bu sorunu çözmesi için çabalaması gerekir. Bu yüzden hüdhüd, kumru, dudu, keklük, doğan, bülbül, tâvus kuşu, sülün, üveyk kuşu, kaz, puhu, kuyruksalan, şahin ve diğer kuşlar bir araya gelirler. Amaç ortak bir karar alıp hareket etmektir. Bu durum, kahramanın kendisine bilge veya rehber edinmesi arayışıdır. Böylece maceraya çağrı başlar. Dünyanın farklı yerlerinden gelip bir arada toplanan kuşlar, kendi aralarında müzakereye başlarlar.¹⁷

Kuşların arasında en bilgisi hüdhüd kuşudur. O, kuşlara aradıkları padişahın Simurg olduğunu söyler. Mit açısından bilge kişiler, yol gösterici niteliğinde olanlardır. Hüdhüd, bu bağlamda bilge rehber olarak ön plana çıkar. Hüdhüd, padişah olarak Simurg'u işaret etse de eser boyunca kuşları temsil eden asıl motif kendisidir. Yani hüdhüd insanın arayış yolculuğunda yardımcı olan bilge şahsiyeti temsil eder. Hüdhüd sırtında tarikat elbisesi, başında hakikat tacı olan bir kuştur. Anlayışlıdır, iyiyi ve kötüyü ayırt etme kabiliyetine sahiptir. Onun derdi hakikat arayışıdır. O, yola çıkmak isteyenlerin yalnız kalma endişesini gideren çözümdür. Mit açısından kahraman tek başına yola çıkmaya bazen cesaret edemez. Çünkü yol tehlikeler ve bilinmezliklerle doludur. Hüdhüd, cesaret rolünü yerine getirir. Böylece ilk eşik aşılır. Hüdhüd kuşunun işaret ettiği Simurg ise hakikattir. Kuşlar hüdhüd önderliğinde padişah olarak başlarında görmek isteyeceği Simurg'u aramaya koyulurlar. Yolculuğun kahramanları, rehberi ve hedefi belirlenmiştir. Başlangıcı ve ilk aşamaları kahramanlık miti çerçevesine uygundur. O hâlde yolculuğa çıkma zamanıdır.¹⁸

¹⁶ *Mantık'ut Tayr*'in tasavvufi anlayış bağlamında değerlendirildiği eserlerden biri olarak şu çalışma örnek gösterilebilir: Safi Arpaguş, "Tasavvuf'ta 'Mantık'ut tayr', *Mevlana'da Hz. Süleyman ve Kuşdili Tasavvuru*", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/29 (2005), 26.

¹⁷ Feridüddin Attâr, *Mantık'ut Tayr*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001), 1/49-54.

¹⁸ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 1/54.

Hakikat eserde Simurg ile ifade edilir. O, aynı zamanda yolculuğa çıkan kuşlardan başarılı olan otuz kuşun sayısıdır. Simurg, sayısız kuşlardan sayılı otuz tanesinin başarı öyküsünün adıdır. Hüdhüd onlara rehberlik eden ve onları temsil eden ana motiftir. Yolculuğun hüdhüd liderliğinde yapılıyor olması kahramanı kuşlar olan maceranın bütün tehlikelere rağmen devam ettiğinin göstergesidir. İlk eşiğin aşılmasının ardından artık kuşların değişme ve dönüşme zamanı gelir. Başkalaşım eşikten sonra korku, sorgu ve endişe biçiminde sürer. Bilinmezlik yolunda kahraman, yeni bir birey olma aşamasındadır. Mit bağlamında o, eski hayatından sıyrılma, yeni hayatına adım atma evresindedir. Hayat amacını sorgulayan her insan esasında ruhunda bir arayışa yönelir. Bu onun kişisel serüvenidir. Her insan farklı bir âlem olduğuna göre her bireyin arayışı kendine özgüdür. Bu çerçevede her kuşun arayışı insana dair öznel arayışlardır. Her kuş insanın bir yönünü temsil eder. Kim neyi kaybetmişse veya aramak istiyorsa onun uğraşındadır. Farklı kuş adları altında kahramanın yolculuğa çıkması bir anlamda biricik olan insan türünün kendi arayışının ifadesidir.

Mit çerçevesinde balinanın karnı ile ifade edilen anlam ise kuşların her birinin kendi sorgulamasını yapmasıdır. Yani ölmeden önce olmaya karar vermeleridir. Bu açıdan her bir kuşun kaygısı farklıdır. Hepsi olmak için yola çıkmaya hazır fakat bunun için biraz tefekkür etmeleri gerekir. Bu noktada her bir kuşun bilge hüdhüd kuşuna soru sormaları tefekkür ettiklerinin göstergesidir. Bazılarının endişelerini giderememesi, geri dönüş yapmak istemesi bu konuyu enine boyuna düşündüklerini ortaya koyar. Zaten kahramanın yolculuğu dikey bir çizgi üzerinde ilerlemez. Kahramanlık mitleri açısından yolculukta ilerleme ve geri dönüşler söz konusu olabilir. Yola devam edenler ölmeden önce olmayı göze alanlardır. Bunlar kararlılıkla yolculuklarını sürdürmek isterler. Çünkü bilirler ki balinanın karnındaki karanlığın ardından aydınlık gelir. Karanlıkta dinginliğe dalıp tefekkür etmek onlara hayat canlılığı verir. Hakikat, kuşlar için Kaf Dağı'nın ardında bulunan Simurg'dadır. Kahramanın yolculuğa çıkış aşamasında amacına odaklanması ve motivasyonunu diri tutması önemlidir. Nitekim mit açısından ilk aşama, amacı belirleyip ona göre yolculuğa çıkmaya hazır hâle gelmektir. Kuşların erginleme başlamadan önce geçirdikleri aşamalar mitle uyumludur.

İlk eşiği geçen kahraman, yola koyulur. Böylece zorlu serüven başlar. Artık kuşların sınanma vaktidir. Yol uzun ve üzerinde nice tehlikeler vardır. Kaf Dağı'na ulaşmanın bedeli sanıldığı gibi kolay değildir. Simurg'a ulaşmak için denizlerin ve karaların aşılması gerekir. Bahsedilen evre kahramanlık mitlerinde erginleme olarak ifade edilir. Yani kahramanın yolun yolcusu olup olmadığını deneyimleme aşamasıdır. Erginleme esasında çocukluktan çıkıp birey olmaya evrilmektir. Çocukluktan çıkmak kadın veya erkek olmak demektir. Toplumun örf, âdet ve dinsel geleneklerinden sorumlu olmaya hazır hâle gelmektir. Kahraman, erginleme sınavlarını başarıyla geçtiğinde ancak hakikate ulaşır ve bilinçli kişi olur. Dolayısıyla erginleme dönemi mit açısından kritiktir. Eser bağlamında kuşların ilk eşikten sonra sınanırları zorlu evredir. Her bir kuş kendisini yoldan

alıklarıyla burada sınanır. Güçlü olan ve amacına odaklananlar bir sonraki aşamaya geçer. Zayıf olanlar elenir ve hakikatten uzaklaşır.¹⁹

Eserde erginleme aşamasında her kuş kendi mazeretini sunar. Adı geçen aşama kahramanın yolda karşılaşacağı engellerin ifadesidir. Mit açısından zorlu denemeler safhasıdır. Mit bağlamında değerlendirildiğinde yol uzun olunca ve arzular eyleme dökülünce iş değişir. Cesaretleri kırılan kuşlar, niçin yola çıkamayacaklarını sorgularlar. Buna göre bülbül, güle sevdalandığını belirtir. Sevdanın kendisi için yeterli olduğunu ve Simurg'a varmaya gücünün yetmeyeceğini belirtir. Bülbül, hakikat yolunda aşk engeline takılır. Dudu, kendisinin kafeste hapsedilen bir kuş olduğunu, amacının Hızır'ı bekleyip ondan ölümsüzlük suyunu almak olduğunu söyler. O da yolculuğa kudretinin yetmeyeceğini ifade eder. Onun engeli dünyada ölümsüzlüğü tatmaktır. Dudu sınavı kaybeder ve hakikat yolundan uzaklaşır.²⁰

Tâvus kuşu, padişaha ulaşmanın beyhude bir eylem olduğunu düşünür. Onun açısından tüylerinin güzelliği dünyada kendisi için cennet olarak görünür. Simurg ile herhangi bir alışverişinin olmadığını söyleyerek hakikat yolculuğundan çekilir. Kaz, kendisini temiz bir hayvan olarak tanıtır sudan başka yerde yaşayamayacağını dile getirir. Sudaki evinden vazgeçmez. Yuvasını hakikatin peşinde koşma emeline değişmez. Susuz, hakikate giden vadiyi geçemeyeceğini söyler. O da erginleme sınavında başarısız olur. Keklik, kendisinin mücevher elde etmek için bazen dağların tepelerinde bazen engin beldelerin üzerinden uçtuğunu belirtir. Onun tek derdi dünyada mücevher sevdasıdır. Keklik, Simurg'un yolunun çetin olduğunu söyleyerek yolculuğa gücünün yetmeyeceğini dile getirir. O da 'elim başımda, ayağım balçıkta' diyerek hakikat sınavından kalır.²¹

Erginleme sınavına giren diğer bir kahraman ise hümâ kuşudur. Kendisinin diğer kara ve deniz kuşlarına benzemediğini belirterek kibirlenir. Peşinden koşacağı hakikati küçümser. Nefsine yenik düşerek Simurg'un kendisiyle eşit olamayacağını ifade eder. Padişahlığın kendi işi olduğunu bu nedenle hakikat yolculuğuna çıkmasına gerek olmadığını belirtir. Gurur ve benlikten dolayı sınavı geçemez. Doğan da hümâ kuşu gibi davranır. O da Simurg'u rüyada bile görmeye tenezzül etmezken neden boşuna onun yanına koşayım diye serzenişte bulunur. Onun kaygısı mevcut konumunu kaybetmemek üzerinedir. Doğan kuşunun yaklaşımı surete kapılıp hakikati göz ardı etmektir. Bahane ürettiği için yolculuğa çıkmamaya karar verir. Hakikat yolculuğundan vazgeçer. Alaüveyk kuşu ise bencil bir tavır takınarak derdinin kendisine yettiğini söyler. Deniz

¹⁹ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 1/56-57.

²⁰ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 1/60-65.

²¹ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 1/65-71.

kıyısındaki konforundan vazgeçmek istemez. Onun tek sevdası denizdir. Suyundan bir damla bile içememesine rağmen onunla beraber olmaktan mutludur. Denizden başka bir dert istemeyen alaüveyk kuşu, Simurg'un çağrısını reddeder. Böylece o da erginleme sınavından geçemez.²²

Puhu harabelere ve definelere âşık bir kuştur. Onun dünyadaki amacı maddiyattır. Virane yerlerin müptelası olan puhu, define aşkını Simurg'un aşkına tercih eder. Madde sevgisi, puhu kuşunun maneviyata veya hakikate giden yolda yürütmesine engel olur. O, hakikat aşkını masal olarak değerlendirir. Onun parayı ya da defineyi bir put olarak tercih etmesi erginleme sınavından geçmemesine neden olur. Kuyruksalan kuşu ise düşkünlüğünden dolayı sınavı geçemez. Kendisini zayıf, şaşkın, bunak ve gönlü üzgün olarak tarif eden bu kuş, hakikate ulaşmaya gücünün yetmeyeceğini belirtir. "Kolum kanadım yok, nasıl Simurg'a ulaşabilirim?" diyerek bu yolculuğa cesaret edemeyeceğini gösterir. Kuyruksalan düşkünlük ve acizliğiyle erginleme sınavını kaybeder.²³

Rehber hüdhüd etrafında toplanan kuşlar, sırayla kendilerinin güçsüz bir avuç kuş sürüsü olduğunu söylerler. Padişaha ulaşmanın kendilerinin harcı olmadığını beyan eden kuşlar, zayıflıklarından dem vururlar. Kahramanlık mitlerinde olduğu gibi rehber, yola çıkan cesaretlendirir. Onların sınavı geçmelerine yardımcı olur. Bu çerçevede hüdhüd onlara, Simurg'u görececek güçleri ve gözleri yoksa gönüllerinin bir ayna gibi aydın olmadığını söyler. Ona göre ayna gönüldür; bakan onda kendini ve aydınlığını görür. Yolculuğa çıkmaya çekinen ve geri çekilmeyi düşünen kuşlar, hüdhüdün bu sözleri üzerine tekrar cesaretlerini toplarlar. Çünkü hüdhüd onların korku ve kaygı yaşadıkları her konuyla ilgili sorularına cevap verir. Kuşların aldığı cevaplar onları yola çıkma konusunda coşkulandırır. Canlanan kuşlar aşka gelip bu yolu aşmaya karar verdiklerini ifade ederler. Kendi kendine kılavuz olmanın zorluğunu belirten kuşlar hüdhüdün rehberlik yapmasından memnun olurlar. Bu anlamda hüdhüd, mit açısından bilgeliği ifade ettiği gibi iyi kalpli bir gücü de temsil eder. O, yoldan dönmek isteyenleri tekrar yola koyan iyi niyetli ve hakikat aşığı, kılavuz bir kahramandır. Kurada da hüdhüd çıkınca kuşların istediği olur. Böylece yolculuk kaldığı yerden devam eder. Bu kısım, yolculuğun ileri gidiş ve geri dönüşlerle örülü olduğunu ifadesidir.²⁴

Yolculuğun ilk aşamasında erginleme sınavını geçemeyen kuşlar geride kalır. Bu sınavdan geçen ve hakikat yolundan dönmek istemeyen yüzlerce kuş, hüdhüd rehberliğinde zorlu yolculuklarını sürdürmeye karar verir. İkinci sınavda kuşlar çeşitli vâdileri geçmek zorundadır. Bu, ilk aşamadan daha güç bir sınavdır. Hüdhüd kuşunun yol göstericiliği ve bilgeliği yolculuğu onlar için katlanılır kılmaktadır. Kuşlar bir vâdiye geldiklerinde buranın ıssız olduğunu fark ederler. Sessizlik ve ıssızlık kuşları

²² Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 1/73-80.

²³ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 1/81-84.

²⁴ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 1/87-95; 128-129.

korkutur. Hüdhdüd onlara hakikat yolunun yalnızlıktan geçtiğini ve ayrıca yalnızlığın padişahın yüceliğinden olduğunu söyler. Kuşlar korkudan kendilerinden geçmiş bir hâlde hüdhdüden bir çözüm yolu bulmasını isterler. Hüdhdüd, onlara yolculuğun yalnızlıklarla dolu ve ateşten bir yol olduğunu bu yüzden cesaretli olmaları gerektiğini anlatır. Ayrıca asıl güzelliğin gayb âleminde olduğunu belirten hüdhdüd, kuşlardan kendilerine hâkim olmalarını ister. Onları ümitlendirerek yolculuğa devam etmelerini sağlar. Kahramanlık mitlerinde rehberin cesaretlendirici rolü burada belirgin olarak ön plana çıkar.²⁵

Hüdhdüd bilgeliğini göstererek hakikat konusunda kararlı olan kuşlarla yoluna devam eder. Cesaret etmeyen birçok kuş, yalnızlığın verdiği korkuyla yollarından geri döner. Ama asıl zorlu sınanmalar yola devam etmeye karar veren kuşları beklemektedir. Kuşlar yedi erginleme sınavından geçmek zorundadır. Her bir sınav ya da geçilmesi gereken her vâdi hakikat yolundaki sınanmalardır. Bunlar istek, aşk, bilgi, istiğna, tevhid, hayret ve yokluk vâdileridir. Kahraman, vâdilerin her birinde insana dair içsel ve dışsal tecrübeleri yaşamak ve aşmak zorundadır. Mite göre bunlar aşıldığında kahraman, ödülünü alır ve hakikate ulaşır. Eserin bu bölümü kahramanın sonsuz yolculuğu miti çerçevesinde çözümlendiğinde ilk geçilecek yer istek vadisidir. Burası zahmetli bir vâdidir. Dünyaya dair arzuların iştihakı kahramanı yoldan çıkarabilir. Vâdinin aşılması için kahraman maldan, mülkten ve dünyayla ilgili isteklerden arınmalıdır. Elde bir şey kalmayınca kişi, hakikate odaklanır. Eğer dünya malına boyun eğerse ona doyamaz. İçtikçe daha çok arzu duyar. Kuşların bazıları bu vâdiyi geçemez. Onlar hakikat yolundan arzuları için vazgeçerler. Yalnızca kendilerini isteklerden arındıranlar yola devam ederler. Erginleme sınavının ilk vâdisi ve zorlu bölümü cesaretli olanlar tarafından geçilir.²⁶

Yola devam eden kuşların ikinci erginleme noktası aşk vâdisidir. Bahsedilen vâdi oldukça tehlikelidir. Kahramanlık mitleri açısından aşk, ölçülü olmadığı takdirde aklı başından alan ve insanı sarhoş eden bir duygudur. Aşkın gözünün kör olması kişinin sevdiğine bağımlı olması anlamına gelir. Kahramanlık mitinde kadın motifinin bağımlılık derecesinde sevilmesi, âşığı ya da kahramanı yoldan çıkaran bir sınanma olarak ifade edilir. Aşk vâdisi, bir anlamda kahramanın kadın ya da sevgili motifiyle imtihanıdır. Kadını kendisini yücelten bir varlık olarak değil, bir sevgi nesnesi olarak görmek kahraman açısından tehlikeli bir yaklaşımdır. Aşkın coşkusu ve heyecanıyla bir an olsun sonunu bile düşünmeyen kahraman bu vâdide bataklığa saplanabilir. Sevgiliye duyulan aşkın, kahramanı ilâhî olan aşka götürmesi ise olumlu bir yaklaşımdır. Bu açıdan eser, mit çerçevesinde değerlendirildiğinde aşk, hakikat yolunda bazı kuşları yoldan alıkoyan

²⁵ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 1/130-131; 148; 192.

²⁶ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 2/99-100.

bazılarını yola devam ettiren zorlu bir imtihandır. Nitekim söz konusu sınanma vâdisinden bazı kuşlar geçememiş bazıları da aşkın künhüne vararak yollarına devam etmişlerdir.²⁷

Kuşların geçmek zorunda olduğu üçüncü aşama mârifet (bilgi) vadisidir. Kahraman için ilim veya bilgi okyanus gibidir. Ucu bucağı yoktur. İnsan bilgi okyanusunda yolunu şaşırabilir. Sonu gelmeyen bilgi yığnında yanlış bilginin peşinden gidebilir. Kahramanın mârifet vâdisinde yanlış bilginin peşinde koşması onun kaybolmasına neden olur. Özellikle salt malumat veya dünyaya dair bilgiler akıl ve kalp süzgecinden geçirilmediğinde maddî birer formdur. Fakat hakikat bilgisi böyle değildir. Bu açıdan kahramanın bilgi vâdisinde kendisini doğru yola ve hayret makamına yönlendiren bilginin peşinden koşması önemlidir. Söz konusu vâdiye ulaşmayı başaran kuşlardan bazıları uçsuz bucaksız bilgi yığını arasında kaybolurken bazıları da hakikat bilgisine vâkıf olurlar. Bazıları için bilgi put olurken bazıları için de mihrap olur. Mit açısından bakıldığında, bulamasa bile, arayışın peşinden giden kahramanlar sözü edilen vâdiden geçerler.²⁸

Bilgi vâdisini geçen kuşların sonraki erginleme uğrağı, istiğna vâdisidir. Yani gönül doygunluğu ya da tok gözlülük safhasıdır. Bahsedilen vâdiyi eldekiyle yetinebilmeyi başaran kuşlar geçebilir. Dördüncü vâdide kahraman, hiçbir şeye muhtaç olmadan kendi gönül zenginliğiyle ayakta kalabiliyorsa sınavı başarabilir. Çünkü kahraman açısından dünyaya tamah, cazip ve aldatici bir istektir. Onun ifade edilen aşamada kendini açgözlülükten arındırması gerekir. Dünyaya talip olmak ağır bir yükür. Dünyanın güzelliklerinden ve nimetlerinden uzak durmak kişinin karşılaşılabileceğı zor bir imtihandır. Nitekim vâdiyi gönül zenginliğine sahip kuşlar ancak geçer. Dünyayı gözünde büyütenler ise vâdide mahsur kalır. Hakikat yolunda kendini âlemin küçük bir parçası görüp onun peşinde koşanlar için vâdinin geçilmesi daha kolay olur. Giderek sayıları azalsa da söz konusu vâdiden bazı kuşlar geçmeyi başarır. Böylece erginleme sınavları kahraman tarafından bir bir aşılr. Kahraman, giderek hakikate daha çok yaklaşır.²⁹

Yüzbinlerce kuş arasından bazıları beşinci vâdideki erginleme aşamasına ulaşır. Buranın adı tevhid vâdisidir. İnsanın dünyadaki çokluğu bırakıp bir olan hakikatin peşinde koşması vâdiye gelenlerin bilmesi gereken bilgidir. Birlik veya ortak düşünce burayı temsil eden bir amaçtır. Herkesin kendi başına ve aklına göre rastgele bir hayat yaşaması çokluk içinde kaybolmasıdır. Kahraman, vâdide birliğin kıymetini anlamak zorundadır. Âlemdaki her sayı veya çokluk aslında bir olanı tekrarlamaktan ibarettir. Güç, birliğı sağlayanın elinde kıymetlidir. Dünyadaki çokluk birliğin süsü gibidir.

²⁷ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 2/108-109.

²⁸ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 2/121-123.

²⁹ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 2/129-131.

Kuşlardan bazıları birliğin önemini anlamadıkları için dünyanın çokluğuna kapılarak belirtilen evrede kalırlar. Hakikat yolculuğun bir olana doğru gittiğini fark eden kuşlar ise vâdiyi geçerler. Kahraman beşinci vâdiyi, düşünme ve tefekkür yetisini kullanarak geçer. Kahramanın, yolculuğunda zaman zaman dinlenip tefekkür etmesi bu açıdan önemlidir. Yalnızlığın ve dinginliğin tefekkürle birleşmesi hakikatin açığa çıkmasını sağlar. Kuşlar mit bağlamında beşinci vâdide kendilerini sorgulama imkânı bulmuşlardır.³⁰

Her vâdide kuşların sayıları biraz daha azalır. Altıncı vâdi hayret makamıdır. Burada kahraman, şaşırmanın ve hakikatin peşinde koşmanın hayranlığını yaşar. Hayret etmek bir dertle dertlenmek ve ağır bir yükün altına girdiğinin bilincinde olmaktır. Kişi, hayret duygusunu kaybetmişse donmuş madde gibidir. Fakat hayret, buz eriten bir ateştir. Ayrıca hakikat ışığını fark eden kahramanın hayretten başı döner. Peşinde olduğu yüce amacın farkına varır. Hayret eden kişi neyin peşinde olduğunu bilir. Hayret duygusu körelen biri ise niçin yaşadığının bile farkında değildir. Kuşlardan bazıları varoluş ve yola çıkış amaçlarının tam olarak bilincinde olmadıkları için hayret vâdisini geçemezler. Niçin yola koyulduklarını bilen kuşlar, bilge hüdhüd ve yol arkadaşlarının da yardımıyla hayret makamının bilincine vararak vâdiyi aşarlar. Erginleme sınavını başarıyla geçen kuşlar son vâdiye ulaşırlar. Mit bağlamında düşünüldüğünde kahraman, hayret içinde hakikatin ışığını duyumsar.³¹

Son erginleme sınavı hayretin bitip kişinin hiçlik makamına ulaştığı yerdir. Artık kahraman, kendisini denizden bir damla olarak görür. Altı vâdi geçildikten sonra hiçliğin ortasına düşmek kuşları kendinden geçirir. Çünkü son evrede hiçbir şey yoktur. Sanki hayat yaşanmamış, zorluklar çekilmemiş ve yol yürünmemiştir. Burası her şeyi unutmanın, sağırlığın, dilsizliğin ve hayretin coşkun vâdisidir. Adı geçen yerde denizin ortasında kaybolduğunu düşünenler hakikati kavrayamazlar. Çünkü kayboluş bir hiçlikte çırpınmak gibidir. Fakat yokluk vâdisinde niçin var olduğunu bilenler, korkuya kapılmazlar. Onlar bilirler ki yokluktan değerli bir varlık çıkacaktır. Nitekim yokluğun acısına dayanamayan kuşlardan bazıları burayı geçemezler. Yokluğun varlığa açılacak kapı olduğunu anlayan kuşlar, vâdiyi geçerek nihâî ödüle yaklaşırlar. Son aşama kahramanın hakikat ışığını görmesi açısından önemlidir. Mit açısından kritik bir erginleme dönemidir.³²

Yedi vâdi ya da erginleme sınavı oldukça meşakkatli geçilir. Yüzbinlerce kuş bu yola girer fakat sadece otuzu ayakta kalmayı başarır. Esere mitin ikinci aşaması

³⁰ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 2/139-140.

³¹ Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 2/147-148.

³² Attâr, *Mantık'ut Tayr*, 2/158-159.

penceresinden bakıldığında kahraman olarak yola çıkan kuşların bir kısmı denizlerde boğulup kalır. Bir kısmı yollarda kaybolur. Bazıları yüksek dağların tepelerinde sıcaktan ve susuzluktan can verir. Bazılarının güneşin sıcaklığıyla kanadı yanar. Bir kısmını yoldaki aslanlar ve kaplanlar parçalar. Bazıları bataklığa saplanıp kalır. Bazıları çölde susuzluktan ölür. Bir kısmı bir tane uğruna canından olur. Bazıları ağır hastalıktan dolayı sürüden ayrılır. Bazısı yoldaki güzelliklere hayran kalıp yolundan olur. Bir kısmı eğlenceye dalar. Fakat yüz binlerce kuştan sadece otuzu konağa varabilir. Canları ezgin, gönülleri kırık, bedenleri yorgun, kolsuz, kanatsız, hasta ve perişan olan bu otuz kuş, sınavı geçerek hakikat yurduna ulaşır. Erginlemeyi geçenler bilinçlenir, birey olarak hakikati anlama kıvamına gelir. Kahramanın sonsuz yolculuğu hakikatin eşiğinde soluk bulur.³³

Kuşlar ya da kahraman açısından geldikleri yolun sonunda buldukları, aynadır. Aradıkları hakikat kendileridir. Peşinden koştukları padişah veya Simurg kendi varlıklarıdır. Esasında yolculuk kendilerinde başlamış, kendilerinde bitmiştir. Yolda kalan kuşların kaçırdığı ödül büyüktür. Yola devam etmeye cesaret edenler büyük bir nimetle ödüllendirilir. Hakikate kavuşurlar. Kahramanın çektiği çilelerin karşılığı burada ödenir. Sonsuz yolculuğa çıkan kahraman, dünyada karşılığı olmayan yüce amacına ulaşır. Aradıkları padişah ve peşine düştükleri hakikat kendi arayış sancılarıdır. Ruhuna hakikati arama ateşi düşen her kahraman onun peşinde koşmaktan geri durmaz. Bu yolda her türlü engeli aşmaya hazırdır. Nitekim eser açısından otuz kuş, mit açısından ise kahraman nihâi hedefine ulaşır. Yola çıkış olan birinci aşama ve erginleme olarak bilinen ikinci aşama sona erer. Artık kahramanın eve dönüş zamanıdır.

Kahraman nihâi noktaya ulaştığı için aslında birçok hayat deneyimi edinmiştir. Yoldaki erginlemeler, zorluklar veya tecrübeler onun hakikati kavramasını kolaylaştırmıştır. Denizler, karalar, fırtınalar, kumlar; içsel dışsal bütün engeller kahraman için nihâi ödüle giden birer basamak işlevini görmüştür. Varlığının farkına varmak kahramanın iç sızısını gidermesini sağlamıştır. O, dünyanın çokluğu ve eşyanın karmaşası karşısında değerli bir canlı olduğunu fark etmiştir. Böylesi bir fark ediş için sayısız sınanmaları göze almıştır. Dolayısıyla mit bağlamında iki önemli eşik tamamlanmıştır. Hakikati bulan kahraman için bundan sonra dönüş yolculuğu başlar. Maceraya çağrıyla başlayan yolculuk erginleme ile zirve noktasına ulaşmıştır. Artık kahramanın kalbi mutmain, akli dingindir. Onun yapması gereken şey hakikati kendisiyle beraber geldiği yere, toplumuna götürmektir.³⁴

Simurg ya da kahraman, son eşiği geçtiği için artık iki dünyanın ustasıdır. Maddî dünyanın zorluklarını geçmiş manevî olana ulaşmıştır. Yolculuğa çıkmış, gitmiş ve geri gelmiştir. Bilme ve eyleme tecrübesi kazandığı için bunları hem hayatına uygulama hem

³³ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 2/174-177.

³⁴ Attâr, *Mantik'ut Tayr*, 2/177.

de başkasına deneyim olarak aktarma gücüne ulaşmıştır. Yola çıkan, erginlenen ve dönmeyi başaran kahraman, bilinçli bir bireydir. Hayatına hükmedebilecek güçtedir. Bundan sonra kahraman özgür olduğunu fark etmiştir. O artık hayatı bilen, tecrübe eden ve başkasına da katkı sunan biridir. Biçimleyen ve yöneten olarak hakikatin sırrına varmıştır. Gelecekte korkmayan ve onu yönlendiren kişidir. Bu açıdan kahraman hem kendini hem de toplumunu özgürleştirecek potansiyele sahiptir. Yola çıkış, erginleme ve dönüş sonunda kahramanın sonsuz yolculuğu nihayete erer. Böylece mit başladığı yerde biter. Kahramanın peşinde koştuğu hakikat içsel bir yolculuktur. O yola çıkmaya cesaret ederek ve bütün sınanmaları emek verip geçerek bu yolculuğunu tamamlar. Üç aşamalı yolculuk mit bağlamında olması gerektiği gibi sonuçlanır.

Sonuç

Mitler, geçmişten bugüne her toplumda bir biçimde kendine yer edinmeyi başarmıştır. İster gündelik hayatta, ister dinsel gelenekte isterse sanatsal edimlerde olsun varlığını sürdürmektedir. Özellikle kahramanlık mitleri birçok toplumda vazgeçilmezdir. Çünkü insanın hakikat arayışı bu mitler üzerinden dile gelir. Batı ve Doğu toplumlarının eserleri incelendiğinde kahramanlık mitinin türlü formlarda kendine yer bulduğunu görmek mümkündür. Bugün roman, hikâye, destan, şiir, resim veya sinema türlerinde kahramanlık mitlerinin izleri açıkça görülmektedir. Hem İslam'ın hem diğer dinlerin etkisinin görüldüğü eserlerde kahramanlık mitinin, esin kaynağı olduğunu anlamak zor değildir. Hayatın kendisi bir yolculuktur. Kahramanın geçirdiği bütün aşamalar yaşanmaktadır. Zaten söz konusu mitin dayanağı da insanın yaşadığı zorlu hayat deneyimleridir. Kahramanlık mitleri köklerini bizzat hayatın içinden almaktadır.

Joseph Campbell'ın kahramanlık miti değerlendirmesi, kaynağını hayattan almaktadır. Onun toplumların ortak yaşantısı olarak gördüğü yolculuk bireysel ve toplumsal hakikat yolculuğudur. Mit bir anlamda toplumların ortak deneyim kalıplarıdır. Her toplum bazı mitleri benzer şekilde yaşatır. Kahramanlık mitleri neredeyse toplumların ortak arketipi hâline gelmiştir. Yaşamın her alanında çocukluktan yaşlılığa kadar her yaş grubunda bireyler bahsedilen miti kendilerine ilham kaynağı olarak görebilmektedir. Sonsuz yolculuk onların kendi yolculuklarını katlanır kılmaktadır. Bu açıdan bir İslam klâsiği olan *Mantıku't Tayr*, aslında evrensel bir tecrübenin, arketipin ya da mitin farklı bir kültürdeki izdüşümüdür. Eserde kahramanlar değişse de amaç ve süreç benzer şekilde işlemektedir. Hakikate giden yollar çok olmasına rağmen farklı toplumların benzer yolu kullanması önemli bir ortak paydadır. Kahramanın dilinin, renginin, dininin farklı olması onun yolculuğunun önünde engel değildir. Çünkü aslanan, yola çıkmaya karar verip sınanmaları göze alabilmektir.

Feridüddin Attâr'ın *Mantıku't Tayr* adlı eseri, Joseph Campbell'ın kahramanlık miti izleğini izler. Bilinçli veya değil benzer temayı işler. Özellikle temsiller üzerinden hakikatin anlatıldığı böylesi eserler, kahramanlık mitlerinden izler taşır. Kahramanlık mitlerinin geçmişiyse bin yıllara dayanır. Campbell'ın sözü edilen mitleri kahramanın sonsuz yolculuğu biçiminde yakın tarihte derlemesi mitin yeni olduğu anlamına gelmez. İslâm klasiği olan bu eser hem Doğu hem de Batı motifleri taşımaktadır. Esere salt edebî olarak değil, Dinler Tarihi ve Mitoloji penceresinden de bakılmalıdır. Dinler Tarihinin ve Mitolojinin çalışmaları açısından bakıldığında hakikat yolculuğunun ne kadar kadim bir arayış olduğu ortaya çıkar.

İnsan hangi coğrafya ya da toplumda doğarsa doğsun bazı ortak arketiplerin üzerine varlığını inşa eder. Hakikat yolculuğuna çıkan her birey insanlığın evrensel değerlerinden faydalanır. Kahramanlık miti, arayışta olan insanlar için bir yol haritası sunar. İster Campbell'ın isterse Attâr'ın gözünden olsun hakikat yolculuğu insan için önemli bir fırsattır. Yola çıkmak isteyenlerin bahsedilen eserleri ve eserlerdeki benzer temaları kendilerine yol işareti olarak kullanması yolculuğun olumlu sonuçlanması açısından önemlidir. İnsan tek başına yola çıkmaya hüküm giyen bir varlık olsa da tıpkı kahramanlık mitlerindeki rehber gibi bir yardımcıya ihtiyaç duyar. Dolayısıyla kahramanlık mitini konu alan eserler önemli kılavuzlar niteliğindedir. Böyle eserleri göz ardı etmek günümüz insanı için önemli bir eksikliklerdir. Yaşam koçlarının, kişisel gelişimcilerin ve modern guruların kol gezdiği modern dünyada kahramanlık mitinin işlendiği eserlerden istifade etmemek birey ve toplumlar açısından ciddi kayıptır. Neticede *Mantik'ut Tayr*, hakikat arayışına çıkmak isteyen modern insan için önemli ipuçları içermektedir.

Kaynakça

- Attâr, Feridüddin. *Mantik'ut Tayr*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. 1/2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Campbell, Joseph. *A Joseph Campbell Companion: Reflections on the Art of Living*. Kaliforniya: Joseph Campbell Foundation, 2011.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı., 2010.
- Campbell, Joseph. *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji*. çev. Zeynep Yaman. İstanbul: MediaCat Yayınları, 2007.
- Claude Levi-Strauss. *Mit ve Anlam*. çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: İthaki Yayınları, 1. Basım, 2013.

Eliade, Mircea. *Ebedi Dönüş Mitosu*. çev. Ümit Altuğ. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1994.

Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2. Baskı., 2001.

Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2001.

Şahinoğlu, M. Nazif. "Attâr, Ferîdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/95-98. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

